

El Balneari de Sant Joan de Campos. Fonts per al seu estudi.

ISABEL GARAU LLOMPART
FRANCESC RIERA VAYREDA

NOTES HISTÒRIQUES

El Balneari de Sant Joan de Campos es troba a pocs quilòmetres d'aquesta localitat, junt a l'Oratori anomenat de Sant Joan de la Font Santa. Segons Francisco Talladas, a la seva *Historia de Campos*, aquestes termes ja eren conegudes a l'època romana i la seva utilització ressorgí durant els segles XV i XVI¹.

L'aigua provenia d'un pou anomenat de la Font Santa, situat dins la casa del donat, que segons l'esmentat autor era d'origen romà. Les aigües d'aquesta font, malgrat la manca d'un coneixement sobre la seva composició química, eren conegudes pels seus bons efectes sobre les afeccions cutànies, especialment la sarna i la lepra.

A una distància d'unes 40 passes de la Font Santa hi havia la bassa anomenada de Ses Estaques, on hi brotava un manantial d'aigües calentes. Era de forma circular i de gran extensió, unes 30 ó 35 vares castellanes.

Per altra part, i a més distància, unes 120 passes cap a l'oest, hi havia una llacuna, formant una gran depressió del terreny, coneguda amb el nom de Salobrar, on hi conflüen dos torrents procedents un dels municipis de Campos i Felanitx, i un altre, que venia de la part de Lluçmajor i Randa. Les seves aigües quedaven estancades per un banc de arena, amb una petita sortida per una obertura anomenada es Trenc. Aquestes aigües mortes produïren moltes malalties endèmiques a la població de la zona. Per aquest motiu, cap a mitjans del segle XIX, es projectaren treballs de dessecació i plantació d'arbres i vinyes per ajudar a millorar la situació.

¹ Francisco Talladas. *Historia de la villa de Campos*. Palma, 1889, pp.115-128

Aquest conjunt de terrenys formaven part de la finca anomenada Sa Casa Nova, propietat del marquès del Palmer. Part d'aquestes terres foren cedides a la Diputació Provincial de les Balears amb la finalitat de construir-hi un balneari amb fins terapèutics per a utilitat pública, reservant-se el propietari una habitació amb bany i el dret de reversió, en cas d'incompliment de les clàusules establertes.

En general, la construcció dels balnearis termals està lligada als canvis produïts dins el camp de la medicina i de la història socio-econòmica i política de la primera meitat del segle passat.

La medicina a Mallorca durant el primer terç del segle XIX, visqué un ressorgiment, possiblement degut a la influència que va tenir la creació de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia, que afavorí la divulgació dels nous progressos, descobriments científics i noves teràpies².

Entre aquets nous avenços hi figura la utilització de les aigües mi-nero-medicinals, que com ens diu el dr. Muñoz Calvo, es convertiren en medicament a partir de 1816, arrel dels estudis i experiments de Vicente Priessnitz, de Luis José Fleury i Neipp, que juntament amb els progressos de la química analítica entraren dins el camp de la medicina oficial i s'incorporaren a les farmacopees.

Dins aquest context de canvis científics i socials, la teràpia de l'aigua va adquirint gran auge, i els banys cobraren relleu, especialment, dins les capes altes de la societat, i es convertiren en llocs de relació social. Aquest ambient afavorí la curació d'algunes dolències, millorades, a vegades, més per l'entorn, l'oci i el divertiment que per l'acció terapèutica de les aigües. Això ajudà, en general, al desenvolupament de la indústria dels balnearis³.

Malgrat l'interès econòmic que suscitaren les fonts termals, el cas del Balneari mallorquí, sota els auspicis de la Diputació Provincial, assumí funcions més de caràcter assistencial i de beneficència, que no pas comercials. Aquests criteris d'actuació, els veiem exposats pel director de l'establiment senyor Millaruelo, a l'informe que presentà l'any 1877, on deia que a Espanya era l'única institució que proporcionava al pobre de solemnitat un àsil decent amb tot el que és necessari per a la seva subsistència.

Per altra part, l'any 1837 es publicà una reial ordre disposant que els caps polítics i diputacions estudiassin la possibilitat i utilitat de conservació dels establiments de banys i aigües minerals.

² José Tomas Montserrat. El Colegio de médicos de Palma, (1882-1982). Palma, 1985, pp. 20-22

³ S. Muñoz Calvo. Las aguas mi-nero-medicinales: panacea universal. En *Jano: medicina y humanidades*, núm. 1017, vol. XLIII, p.93

S. Muñoz Calvo. Balnearios o templos de salud. En *Jano: medicina y humanidades*, núm. 1017, vol. XLIII, p. 101-104.

Per aquest motiu, la Institució Provincial a instàncies del Cap Polític, decidí emprendre el projecte d'obres d'infraestructura per poder obrir al públic el Balneari, iniciant-se aquestes l'any 1843.

Per dur endavant les obres es creà una Junta ad-hoc que quedà instal·lada el 29 de maig de dit any. Els seus membres foren el Cap Polític, com a president, i Joan Bennàssar i Jaume Mas, diputats provincials, el marquès del Palmer, el vescomte de Sant Simó, Martín Maria Boneo, Manuel Ferrandell de Maroto, Ignasi Truyol, Josep Villalonga i Aguirre, Joan Massanet i Salvador Morell i el veïns de Campos Joan Ballester de la Creu i Llorenç Obrador. Entre els membres es designà una comissió executiva per a la compra de materials i utilitatge.

El projecte va suposar un esforç considerable donat els mitjans tècnics disponibles a l'època, especialment, pel que feia a l'enginyeria hidràulica. Els treballs de separació de les aigües calentes i fredes de la Bassa de les Estaques, concentraren els majors esforços econòmics i humans, i es prolongaren per espai d'un any.

El disseny del tancat de fusta, per aïllar les aigües, fou projectat per Llorenç Abrines, posteriorment anomenat director facultatiu de l'obra, i realitzat pel fuster Gabriel Cañellas.

Aquest projecte es va presentar i s'aprovà per la Junta de dia 3 de juny de 1843. També s'anomenà a Joan Sorà director adjunt i, una vegada començades les obres es proposà consultar sobre el desaiguament de la Bassa i del Salobrar, a l'enginyer francès Fourniaire, que accidentalment es trobava a Mallorca.

Del projecte inicial es modificaren alguns punts, d'acord amb les indicacions de l'enginyer francès, i foren acceptades per la Junta i el director de l'obra.

Els treballs, complicats pels pocs mitjans tècnics disponibles, consistiren en buidar la Bassa, anivellar les aigües, localitzar la font termal i aïllar-la mitjançant la construcció d'un tub format per dues caixes concèntriques de fusta, omplint l'entremig amb ciment hidràulic de ràpid fraguat que actuaria com a mur de contenció. També algun temps després, l'enginyer Pablo Bouvii va fer un informe sobre l'anivelació de la Bassa comparant-la amb la mar i el Salobrar.

La Font una vegada controlada donà un gran cabal, que aïllat arribà a temperatures entre els 37'5 i els 40 graus. Un cop realitzada l'obra d'infraestructura s'instal·là un sistema de bombeig per a la pujada de l'aigua.

Quan hagueren finalitzats els treballs, un any després del seu començament, es construïren unes dependències provisionals per poder-les obrir al públic. En total es feren 8 habitacions, destinades unes als contribuents, les altres a persones sense recursos econòmics. Per prendre els banys hi havia a cada habitació una pica de fusta on hi arribava l'aigua per una canal coberta i canonada de plom.

Les habitacions les distribuïren de la següent manera, segons especificava el reglament provisional: dues per a les dones —una per a afeccions

internes o reumatismes i l'altra per a cutànies o externes—; dues per a homes amb afeccions externes o cutànies; una per als pobres de solemnitat i una per als sarnosos. Les altres dues eren destinades exclusivament a les malalties internes, reumatismes, etc., on no podien banyar-se els compresos al segon cas.

Posteriorment es projectà un edifici que es construï per parts, si bé dins una gran austeritat de mitjans. Així, a l'any 1877 tant sols s'havia pogut edificar una quarta part, i segons ens diu un informe de l'època, el pla arquitectònic de la casa pareixia més una penitenciària que un establiment balneari.

Una altra obra que es realitzà fou la del cegament de la Bassa i la construcció d'un temple per custodiar les bombes.

Els banys s'inauguraren, en tota solemnitat, el dia 2 de maig de 1845 en presència de totes les autoritats provincials.

Pel que fa al Salobrar, els esmentats enginyers presentaren projectes de dessecació de la llacuna, empresa que es considerava de gran transcendència per millorar la salubritat d'aquell lloc, però, si bé la Diputació va aprovar el de Bouvii, no es dugué a terme pels problemes que sorgiren, especialment amb el marquès del Palmer, i es donà per abandonat 14 anys després. La Diputació va haver de pagar en compensació a l'esmentat senyor, a càrrec del pressupost de 1860, el cost de 100 carretades de llenya menuda i 1450 pins que s'havien tallats, per a la realització de l'obra.

Pel que fa a la composició, característiques i propietats terapèutiques de l'aigua i del seu manteniment, foren preocupació constant de les autoritats i institucions, especialment de la Reial Acadèmia de Medicina, que s'ocupà en diferents moments del seu estudi i anàlisi.

Les aigües eren classificades dins la classe termo-salines i se les atribuïen propietats terapèutiques sobre nombroses malalties, indicades especialment per als reumatismes, neuràlgies, paralisis, obstruccions viscerals, nefritis, vies urinàries i afeccions cutànies, etc.

Però el pas del temps i els progressos científics en el camp de la medicina, provocaren noves exigències socials i foren motiu de nous plantejaments, tant pel que fa a les instal·lacions, higiene, etc., com a un major control científic de l'aigua i de les teràpies. Al mateix temps, la legislació sobre aquesta matèria extremà les mesures sanitàries de control dels balnearis, la qual cosa suposava importants canvis d'infraestructura, i una major vigilància per part de l'administració.

Tot això, ajudà a conscienciar als propietaris de balnearis a constituir la "Asociación Nacional de la Propiedad Balnearia" l'any 1871, per poder defensar els seus interessos davant l'administració.

També, els metges directors segons la llei estaven facultats a emetre informes i propostes sobre les millores que considerassin convenientes, així com a instruir expedients d'expropiació, en el cas de negativa per part del propietari a realitzar les reformes adients. Així, dins aquest ambient, el

metge director Manuel Millaruelo criticà la situació en què es trobava el Balnerari, els inconvenients i vicis, i segons deia, "arrastrando una vida languida y extrarreglamentaria", en conseqüència, les atencions de la Diputació resultaven estèrils, tant per la malícia i perversitat d'uns, com per l'abandó i negligència d'altres.

Tots aquests moviments de canvi determinaren que la Corporació Provincial, a principis d'aquest segle, decidís l'alienació del Balnerari de Sant Joan de Campos. Els motius al·ludits foren la càrrega que suposaven al pressupost provincial, i la necessària transformació que havia de fer-se a les instal·lacions d'acord amb les noves exigències. Aquestes causes conduïren a la subhasta pública del Balnerari l'any 1909.

FONTS DOCUMENTALS I BIBLIOGRÀFIQUES

A l'Arxiu del Consell Insular de Mallorca es custòdia la documentació referent al Balnerari de la Font Santa que comprèn un període cronològic des de l'any 1843 a 1910, moments en què el Balnerari depengué de la Diputació Provincial.

Hem de destacar dins aquest fons: els llibres d'actes de la Junta del Bany (1843-1854); l'acte de cessió dels terrenys atorgada pel marquès del Palmer (1844); la documentació referent als actes d'inauguració (1845); inventaris de tassació de mobiliari, robes, aparells hidroteràpics, etc. (1898-1910).

Per altra part, ens trobam amb la nombrosa sèrie d'expedients referents a la direcció i administració de l'establiment. Els assumptes que tracten, generalment, fan referència a la instal·lació de la Junta dels Banys; acords de despeses d'obres; informes i projectes de l'enginyer Fournaire, de Pablo Bouvii; reglaments; comptes d'obres; anomenaments i cessaments de càrrecs; ordres i comunicacions, sol·licituds per a anar a prendre banys; estadístiques; registres de banyistes; anuncis d'obertura; denúncies; memòries anuals, etc.

Aquesta documentació és un conjunt de singular interès, per als estudis de la Història de la medicina i de la societat de l'època, constituint globalment un fons peculiar per a l'estudi, en general, d'aquests tipus d'establiments que neixen al segle XIX. Pel que fa a les fons impresses hem localitzades les següents:

Apuntes hidrológicos para la monografía del establecimiento balneario de San Juan de Campos / por el doctor Millaruelo.— Huesca: Impr. y libr. de José Iglesias, 1978

Agua minero termal clorurada sódica de San Juan de Campos en la isla de Mallorca provincia de Baleares: anàlisis cualitativo y cuantitativo de la misma / practicado por el dr. d. Ramón Codina Langlin. Palma: Escuela Tipográfica Provincial, 1894

La arquitectura mallorquina desde la ilustración a la restauración / Catalina Cantarellas Camps. Palma: Institut d'Estudis Baleàris, 1981. P. 334-335.

Establecimiento balneario de San Juan de Campos, isla de Mallorca: aguas clorurado sódicas termales temperatura 40° centígrados / Miguel Peña y López. – Palma: Impr. del comercio 1899

Extracto del análisis químico de las aguas de la Balsa de las Estacas en Mallorca / Juan Andrés Nieto Samaniego. Palma: Impr. de Tomas Amorós, 1805

Historia de la medicina en Mallorca / José Maria R. Tejerina. Palma de Mallorca: Caja de Baleares, 1984. 2 vol. P. 76-78 vol.2

Historia de la villa de Campos / por d. Francisco Talladas. Palma: tipogr. de Felipe Guasp, 1892

Memoria sobre las aguas termales de San Juan de Campos y sobre sus usos terapéuticos / por Juan Ignacio Estelrich. Palma: Impr. Nacional a cargo de D. Juan Guasp y Pascual, 1844

Noticias y relaciones históricas: siglo XIX / Juan Llabrés Bernal. Palma de Mallorca, 1960. Tom I; 1805, diciembre, 29 pp. 98-99

Relació de las solemnidades y regocijos con que fue celebrada la inauguración de los Baños termo-minerales de San Juan de Campos en los días 30 de abril y 1º de mayo de 1845. Palma: Impr. Nacional a cargo de d. Juan Guasp, 1845